

УДК 016:745.51:2-523](477)

Олег БОЛЮК

МИСТЕЦТВОЗНАВЧІ СТУДІЇ ХУДОЖНІХ ВИРОБІВ З ДЕРЕВА У ЦЕРКВІ: КОРОТКИЙ ОГЛЯД ІСТОРІОГРАФІЇ ПРОБЛЕМИ

Подано стислий аналітичний огляд спеціальної літератури вітчизняних науковців з галузі архітектури, мистецтвознавства, етнології, культурології, історії та релігієзнавства, де є інформація про художні вироби з дерева, які призначені для обладнання українських церков. Увагу звернено на вибірково друківані видання. Іноземну літературу, періодику та Інтернет-джерела у статті не враховано.

Ключові слова: різьба, дерево, виріб, храм, церква, облаштування, Україна.

© О. БОЛЮК, 2017

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 5 (137), 2017

Художні вироби з дерева в інтер'єрі храму — середовище конструкцій та предметів, одні з яких становлять стаціонарну частину культової будівлі (архітектурні елементи), інші — рухомі й ужиті в богослужбах, — належать до декоративно-прикладного мистецтва, й треті — до образотворчого мистецтва (скульптурні форми, призначені для споглядання, особливого збагачення естетичної насолоди і посилення емоційно-духовних переживань). Сукупність таких предметів окреслено синонімічними означеннями: облаштування, обладнання, обстава, опорядження. Перелічений понятійний ряд охоплює усі дерев'яні сакральні, обрядові та ужиткові предмети храму, які разом із предметами, створеними з металу, каменю, полотна, глини тощо і зображенням ікон, площинним оформленням інтер'єру (що належить вже до монументально-декоративного мистецтва), формують цільну духовно-матеріальну систему — сакральний простір церкви. Утилітарна специфіка церковного освяченого предметного середовища у моменти молитв спільно з ними утворюють ієротопію — просторову ікону [283].

У складному устрої церковного облаштування важливе місце займає широке коло художніх виробів, яким, окрім іконостасів, трійць, благословляючих хрестів, дослідники-мистецтвознавці приділяють замало уваги. Спорадичне їх вивчення, окремі публікації у періодичних виданнях, узагальнені означення у монографіях, короткі інформативні тлумачення у словниках не вичерпують усієї проблематики щодо усебічного аналізу цього виду церковного облаштування. Такий стан дослідження загострює його актуальність. Це одним аргументом на користь активного пошуку та фіксації дерев'яних художніх творів у церкві є заміна їх новими предметами і нищення (вилучення) раніше виготовлених. Давні церковні речі громада не завжди зберігає, тому в інтер'єрі окремих храмів складно віднайти зразки облаштування, виготовлені хоча б у кінці XIX ст.

Розуміння науковцем, який вивчає художню деревообробку, такої складної системи оформлення видимого дому Божого як місця присутності Господа у часі проведення Літургії та богослужб при різноманітних потребах, для індивідуальних чи колективних молитов християн, для теологічного навчання й інших дійств, пов'язаних з християнським віросповіданням, зобов'язує його використовувати міждисциплінарний вектор дослідження й володіти низкою особливих знань. Адже у пригоді стають корисні-

ми знання з архітектури, декоративно-ужиткового й образотворчого мистецтва, історії християнства, історії України, етнології, релігієзнавства, теології (теософії) та інших допоміжних дисциплін (реставрації, музеєзнавства, джерелознавства тощо).

Такі вступні міркування читачеві подаються з метою окреслення широти проблематики дослідження, яким автор пропонованої статті вже займається впродовж тривалого періоду й завершує індивідуальну монографічну працю «Художні вироби з дерева в інтер'єрі західноукраїнських церков XVII—XXI ст.». У процесі вивчення історіографії та матеріальних джерел з галузі українського сницарства нагромадився значний корпус спеціальної наукової та науково-популярної літератури, невелику частину якого тут пропонується до уваги. Поза статтю залишився ще більший відсоток архівних матеріалів, частина бібліографії рукописних та друкованих джерел, а також спеціалізовані сайти Інтернет-ресурсу (особливо іноземних) через складність в одній публікації хоча б згадати увесь перелік позицій.

Отож, у контексті мистецтвознавчого дослідження церква є взірцем злагодженого симбіозу архітектури з її внутрішнім обладнанням. Дерев'яні вироби з виразними художніми ознаками розглядаються і як окремий самодостатній твір, і як елемент системи обладнання храму. Незважаючи на майже двохсотлітній пізнавальний та науковий інтерес до українських церков та їх облаштування, ступінь вивченості теми і предмета дослідження залишається не цілком задовільним. Дослідники розглядали насамперед генезис планувальної та просторової структур культових споруд, проблематику їх автентичності чи запозичення, конструктивних особливостей та, меншою мірою, окрім іконостасів, — оздоблення дерев'яного облаштування церкви.

Про особливості Літургії й частково специфіку обладнання церков у XIX ст. щонайбільше писали німецькі, французькі, польські дослідники. Така література була детально простудійована українським вченим Я. Константиновичем і висвітлена у його двотомній праці про церковне облаштування [121]. Опіраючись на результати спостережень іноземних науковців щодо величезного ареалу християнської денотинації візантійського обряду, автор «Іконостаса» ґрунтовно прослідкував еволюцію української вітварної перегороди та інших типів облаштування хра-

му. Його праця є якісним прикладом студій церковного мистецтва.

Потрібно зазначити, що опубліковані праці про українську церковну архітектуру дають повніше зрозуміти ті можливості сакрального будівництва, які безпосередньо впливають на формування внутрішньо-об'ємної організації храму (планувально-просторової схеми) чи вказують на оригінальне орнаментально-пластичне вирішення площин інтер'єру будівлі, що підпорядковані системотворчій основі християнського віровчення — Пресвятій Євхаристії.

Сув'язь (взаємозв'язок) творчих законів архітектури та специфіки обладнання внутрішнього простору — один із основних критеріїв вивчення задекларованої у назві статті проблематики дослідження. Одна з важливих докладних праць про народне церковне будівництво українців належить В. Січинському [210], який наголосив на гармонії архітектури і різьбленого декору, особливо на нерухомих конструктивно-декоративних деталях, насамперед «сохах» (стовпцях), карнизах, одвірках. Думку про цей тісний зв'язок український дослідник підтверджує в інших своїх розвідках [209, с. 103—130; 211]. Окремі відомості про декоративні елементи церков й дерев'яні церковні речі, які формують внутрішній їх простір, зазначені у працях вітчизняних та чужоземних дослідників кінця XIX — першої пол. XX ст., зокрема Д. Антоновича, І. Грабаря, А. Уварова, М. Драгана, В. Залозецького, В. і Д. Щербаківських, В. Свенціцької [14; 81; 82; 83; 93, с. 100; 94, с. 4—7; 95; 96; 194; 195, с. 133—149; 196; 211; 252; 253; 254; 255; 256; 257; 258; 239]. Це на початку XX ст. мистецтвознавець о. Іларіон Свенціцький у своїх дослідженнях порушив актуальні питання збереження пам'яток українського мистецтва, в тому числі церковного [197; 198; 199; 200; 201]. В інших його працях увага особливо зосереджена на вивченні архітектури, іконопису, гравюри, книжкової мініатюри. Для опрацювання матеріалів про сницарство у цій роботі важливими стали відгуки з виставок й колективна праця тогочасних дослідників про Богородчанський (Скито-Манявський) іконостас [202; 212].

Про символіку орнаменту в дерев'яній архітектурі, залучаючи низку прикладів з українських етнографічних земель; генезис, осмислення знаків та їх інтерпретацію на фасадах жител і культових споруд

аналізує у своїй праці К. Мокловський «Народне мистецтво у Польщі» [273], проводячи паралелі поміж монументальним декором та оздобленням дрібних ужиткових речей, зокрема в дереві, кераміці, одязі. Втім, гіпотези дослідника опираються на децю надумано значущих впливах польського мистецтва на культуру сусідніх народів. І таких прикладів трапляється немало.

Певний внесок у дослідження церков або їх простору простежується в працях іноземних вчених цього періоду, зокрема у В. Дідушицького, К. і Т. Мокловських, М. Соколовського [266; 272, с. 529—558; 280].

У книгах науковців повоєнного радянського періоду ХХ ст., зокрема С. Таранушенка, С. Безсонова, Ю. Асеева, П. Макушенка, Г. Логвина, І. Сеніва, П. Жолтовського, В. Самойловича є короткі, але важливі археологічні відомості стосовно оздоблення церковного облаштування від періоду утвердження християнства у Київській державі до середини ХХ ст. [21; 89, с. 61—68; 90; 91; 92; 128; 129; 131; 132; 193; 204; 229; 230].

Серед переконливих результатів С. Таранушенка задля порівняння творів церковного мистецтва західних й східних українських земель насамперед цікавили зафіксовані ним ручні хрести та праця про іконостаси Слобожанщини [227]. Тогочасні анотації христів, сфотографованих у 1902 р. П. Михайловським та у 1911—1932 рр. С. Таранушенком демонструють перші спроби атрибутики українських пам'яток. Проте у більшості випадків важливою є фіксація породи деревини, що стала основним матеріалом виробу (усі хрести оправлені у срібло) з мініатюрними зображеннями. Вівтарні перегороди автор розглядає у їх еволюційному поступі, проте акцентує на іконописі, згадуючи різьбу побіжно [228].

Через важку політичну ситуацію, в якій опинились українські етнічні землі, та експансивне насадження тут єдиної віри крізь бачення Московського православ'я, з другої половини минулого століття праця про українське церковне мистецтво опубліковано в поодиноких випадках. У світ вийшли лише окремі розвідки та монографічні дослідження, в яких оглядово подано сакральне мистецтво. До цього періоду належать видання вітчизняних науковців, зокрема І. Гургули [71], П. Юрченка [259; 260; 261, с. 46—54; 262; 263], а також українських

вчених діаспори й близького зарубіжжя, наприклад М. Поврозника, К. Шонк-Русича, В. Кармазин-Каковського, С. Гординського, Т. Геврика, М. Ашкіназі, С. Безсонова, М. Колянківського, І. Гвозди, Б. Ковачовичової-Пушкарової, І. Пушкара, С. Ковачовичової [22; 27; 57; 58; 67; 112; 113; 114; 118; 123; 179; 280].

У роботі над мистецтвознавчими міждисциплінарними працями стануть корисними нові припущення, невідомі досі інформативні повідомлення, висвітлені у виданнях сучасних дослідників народної архітектури І. Могитича, В. Вуйцика, В. Вечерського, Я. Тараса, В. Слободяна, М. Сирохмана, А. Данилюка, Р. Сулика, І. Довганюка, М. Сополіги, М. Приймича, О. Чуйка [43; 74; 75; 76; 77; 80; 155, с. 3—8; 156, с. 91; 181; 192; 205, с. 70—75; 206, с. 186—191; 207, с. 98—101; 213; 214; 218; 219; 225; 226; 248].

Польський вчений М. Богдан, зосередивши увагу у докторській праці на центральній конструкції храму — вівтарі, усесторонньо аналізує його як основний об'єкт інтер'єру, куди звернуті молитви християн, враховуючи пластику, способи інсоляції та штучного освітлення, й, навіть, інтеграції зв'язку «вівтар-вірні» [265]. Архітектурно-просторові й конструктивні особливості баневих (купольних) церков з чисельними прикладами храмів західноукраїнських територій висвітлені Р. Гнідцем [65].

Інформативний та ілюстративний матеріал, що стосується обладнання католицького храму ідентичного облаштуванню уніатських церков, користуємо зі студій святої Літургії о. Павла Цанецького [276]. Варто зазначити, що автор наводить приклади творів літургійно-обрядового призначення храмів Польщі, зокрема казальниць, сакральної ангіопластики, які подібні за семантично-іконографічними сюжетами до українських церковних богослужбових атрибутів, що переконує про їх тісні взаємовпливи.

Важливими науковими орієнтирами для монографії стали праці авторів, які вивчали окремих **вид декоративно-ужиткового мистецтва — художнє деревообробництво (художню деревообробку)**. З усієї розгалуженої структури цього виду мистецтва насамперед корисними є книги, що стосуються його підвиду — творів, виготовлених з деревини і призначених для обладнання християнського храму. Варто погодитись з С. Боньковською, що таку творчість та

її результати, які належать до продукту декоративного мистецтва і залучені до обрядодій, встановлених ідеологами Церкви, найдоцільніше окреслити як церковне декоративно-обрядове мистецтво [40].

До інформативно наповнених праць, які частково висвітлюють еволюцію, типологію, художні особливості дерев'яних декоративно-обрядових творів українців належать монографії та статті другої пол. ХХ — поч. ХХІ ст., особливо А. Будзана, М. Моздира, М. Станкевича, Р. Одрехівського, О. Романива, М. Гелитович й автора пропонованої публікації [25; 28; 30, с. 89—95; 31, с. 208—213; 34, с. 2—17; 35, с. 511—515; 42; 59, с. 850—858; 73; 102; 103; 104; 157, с. 588—621; 158, с. 577—583; 159; 169, с. 940—943; 170; 186, с. 152—163; 220; 221].

Дослідження А. Будзана «Різьба по дереву в Західних областях України (ХІХ—ХХ)» та М. Курилича «Гуцульський орнамент» дають змогу проводити паралелі зі сучасним «прочитанням» орнаменту на церковних виробах [126]. Порівняльний аспект композицій декору, їх елементів та видів художнього оформлення на поверхнях предметів спонукає зазирнути в літературу інших авторів, зокрема Р. Захарчук-Чугай, О. Найдена [99; 164; 185; 242]. Особливо це стосується облаштування, площини якого оздоблені контурною, виїмчастою різьбою та інкрустацією. Така необхідність пов'язана із сучасними варіантами декоративних інтерпретацій, що загалом властиво для творчого пошуку.

Важливою теоретичною опорою, зокрема у розробці типології дерев'яного церковного облаштування, залишається праця М. Станкевича «Українське художнє дерево ХVІ—ХХ ст.». Пропонований алгоритм пошуку архетипу полегшує обґрунтування авторського погляду щодо функціональної, тектонічної й декоративної ознак обрядово-ужиткового дерев'яного предмета церкви.

Ознайомлення із науковим доробком М. Моздира поглиблює знання про фігуративну церковну пластику та дає змогу проводити переконливі аналітичні паралелі із художніми виробами, матеріалом яких є камінь і дерево.

Низка публікацій, що з'явилися впродовж останнього часу — чверті століття, — переконує про нагромадження фактологічного речового матеріалу і нарративу, стосовно церковного обладнання [41, с. 487—597; 62; 63, с. 168—176; 111; 122, с. 321—

330; 183]. Є вже захищені дисертаційні дослідження, які присвячені окремим типам облаштування храму або його вивчення обмежено територіально [85; 117]. Насамперед маємо на увазі наукову працю В. Одрехівського «Сакральна різьба по дереву в Галичині ХІХ — першої половини ХХ століття» [170]. У ній визначено два напрямки художніх ознак галицького сницарства зазначеного у назві періоду: історизм та неостилі, а також вплив традиційного народного мистецтва. Типологія дерев'яних богослужбових предметів, запропонована автором книги, є логічно обґрунтованою, проте потребує уточнень [32, с. 152].

Однак, не усі праці, задекларовані як наукові та науково-популярні дотримуються цього жанру [33, с. 332—334]. Так, книга Б. Тимківа про українську ужиткову та сакральну дереворізьбу не стала фундаментальною аналітичною роботою стосовно цієї проблематики дослідження. Не обумовивши мети й завдань, які ставив перед собою Б. Тимків, вивчаючи різьбу, новизна праці виявилась доволі абстрактною.

У роботі над мистецтвознавчими студіями художнього дерева у церкві необхідними є наукові результати, які висвітлюють суміжні дисципліни сакрального мистецтва. Ознайомлення з працями за подібним напрямом дослідження грона науковців відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України, а саме — С. Боньковської (церковна металопластика), О. Шпак (народне малювання на склі, народна ікона, богослужбові друковані видання, народні гравюри), В. Тарас (Хрестні Дороги), А. Колупаєвої (керамічні хрестильниці); науковців відділу мистецтвознавства: В. Овсійчука, а також О. Сидора, В. Жишківича, О. Ноги, Р. Грималюк, О. Герій, А. Клімашевського та колег зі інших інституцій дають краще розуміння системи декору сакрального простору та ще не з'ясовані аспекти його вивчення [36, с. 408—414; 37, с. 186—201; 38, с. 88—89; 39, с. 242—253; 61, с. 473—486; 69, с. 555—563; 87; 88, с. 540—544; 115, с. 505—510; 116, с. 655—660; 166; 167; 196; 231, с. 878—901; 251]. Так, для порівняльного аспекту поміж церковним дерев'яним облаштуванням та іншими видами декоративного й образотворчого мистецтва важливим науковим базисом може бути монографія Т. Кари-Васильєвої [111].

Художня металопластика сакрального богослужбового посуду, іконографія творів різьблення по кості, літургійне шитво та інші пам'ятки візантійського літургійно-обрядового церковно-ужиткового простору значно полегшують простежити формування, розвиток й взаємозв'язки усіх родів церковного мистецтва, висвітлені у виданнях, зосереджені на цій тематиці [279].

Для усебічного визначення системи внутрішнього опорядження церков, зокрема тісний зв'язок **поміж декоративно-обрядовим мистецтвом та монументально-декоративними полотнами, образотворчими творами** є корисними академічні дослідження, а також окремі статті низки вчених. Зокрема, у «Монументальному живописі на Україні XVII—XVIII ст.» П. Жолтовський детально аналізує малюнки як мурованих, так і стінописи дерев'яних храмів [91]. Іконографічний репертуар в історичній або символічній редакціях, розгорнутою чи стислою програмою зображень дає змогу врахувати ймовірність логічної транспозиції окремих ікон з площин будівлі на дерев'яне обладнання, а то й формує окремих тип обстави. Наприклад, фігуративно-профільне зображення Голгофи іконостаса та атрибути мук Христових у деяких церквах впродовж XX — поч. XXI ст. стали самостійним композиційним акцентом інтер'єру.

Для з'ясування системи дерев'яного облаштування та його трансформацій під впливом мистецьких стилів важливою книгою слугує «Сакральне мистецтво» Х. Желіньського, що опублікована 1960 р. [282]. Залучивши широкий пласт опрацьованих джерел, в тому числі документів Ватикану, монографічних досліджень з історії християнства, церковного мистецтва, періодичних видань Німеччини, Австрії, Франції, Бельгії, Польщі, виданих до середини XX ст., автор «Штуки сакральної» докладно та обґрунтовано подає костельні приписи не тільки щодо архітектури, інженерії, спорядження, реманенту, начиння, облачень і усіх додаткових речей храму, а й тлумачення християнської іконографії та їх типів, в тому числі марійних, іконографічну костюмологію, наводить вибіркові канони щодо облаштування та оздоблення святині. На основі символів та семантичних понять Х. Желіньський вказує на умовну пластичну тематику в костелах. Оскільки символіка обох основних гілок

християнства споріднена, таке фундаментальне опрацювання стало неоціненно важливим для даного дослідження у контексті порівняльно-семантичного аналізу творів дерев'яного облаштування церков та костелу. Тут стає помічним і польсько-латинський словник сакрального мистецтва, що в додатках «Сакрального мистецтва».

Особливий акцент в науковій міждисциплінарній праці варто спрямовувати на мистецтвознавчу літературу, присвячену церковному облаштуванню, його генезису й декору, не лише з галузі декоративного, а й образотворчого мистецтва, зокрема **іконографії**. Насамперед, цінними є розвідки вчених XIX — поч. XX ст., особливо Л. Вербицького, А. Уварова, Н. Кондакова, А. Грабара, Ф. Вовка; пізнішого періоду — авторів середини минулого століття та останніх десятиліть: Я. Константиновича, Д. Степовика, Я. Запаса [53; 68, с. 188—200; 97; 98; 119; 120; 121; 124, с. 201—204].

З іконографією у церковному мистецтві нерозривно пов'язана **символіка зображень**. В онтологічному аспекті важливою працею є книга «Світ християнської символіки» монахині-бенедиктинки Д. Форстнер, перекладена колективом польських науковців В. Закревської, П. Пахцярека, Р. Туринського, Т. Лозинської [269]. Космічні явища, каміння і метали, рослини та тварини, харчі, предмети і споруди, міфологічні персонажі античності, частини та органи людського тіла докладно описані й пояснені автором з огляду біблійних текстів і апокрифів. Книга Д. Форстнер особливо цінною є також із міркувань опрацьованого авторкою значного корпусу наукової літератури світових вчених, присвяченого християнській семантиці.

Однією з фундаментальних праць початку XX ст. про параментику вважаємо монографію магістра теології, прелата Луцької та Житомирської катедри, ректора римо-католицької Духовної академії Л. Жарновецького [281], який, аналізуючи історіографію теми, опирався на своїх попередників у дослідженні, переважно німецьких та французьких авторів. Тут важливим матеріалом у сенсі заявленого у титулі дослідження є трактування символіки кольорів, уживаних в християнстві й формованих впродовж його розвитку. Описуючи параментику для накриття предметів обстави, Л. Жарновецький докладно згадує усталені їх форми.

Подібну проблематику кольору в українському образотворчому мистецтві, насамперед сакральному, розглянуто В. Овсійчуком [168]. Український вчений на прикладі вітчизняних шедеврів іконопису звернув увагу на символічну функцію барв та їх інспірацію на емоційно-чуттєве сприйняття глядача.

Наукова література зарубіжних вчених, що поглиблено вивчали християнське мистецтво та його символіку — Дж. Белдока, А. Бастриковського, Б. Демб-Каліновської, Х. Борхгрев, П. Флоренського, Дж. Гарпуса, Є. Радоса, А. Ленгера, В. Грешлика, доповнює окреслену теоретичну базу дослідження археологічними, етнографічними, історико-культурними розвідками й допомагає з'ясувати окремі теологічні питання [264, с. 232—236; 267, с. 176—184; 268; 271; 274, с. 198—200; 277, с. 283; 278, с. 209—222].

Фахові та призначені для широкого загалу читачів періодичні видання минулих століть й сучасні часописи, наприклад «Древности Украины», «Киевская старина», «Старожитности», «Діло», «Світло», «Наше слово», «Наша хата», «Czasopismotechniczne», «Пам'ятки України» [174; 175; 176; 177], «Народна творчість та етнографія», «Будуємо інакше» тощо, варто опрацьовувати задля аналізу перманентних публікацій, що стосуються церковного мистецтва, головню сницарства [101, с. 18—20]. На їх сторінках трапляються фрагментарні відомості щодо походження пам'ятки, особливостей технології виготовлення чи імена майстрів.

Грунтовного вивчення потребують окремі номери спеціалізованих журналів й газет, вісників чи бюлетенів, які видають освітні й дослідницькі інституції. Серед них корисними у дослідженні є «Вісник Українського проекту реставрації», «Галицька брама», «Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв», «Вісник Національного університету «Львівська політехніка», бюлетень реставраційних майстерень, «Мистецтвознавство» Спілки критиків та істориків мистецтва, у яких опубліковано статті про народне й професійне декоративно-ужиткове мистецтво і дизайн [44; 45; 46; 47; 48; 49; 50; 51; 52; 135; 136; 137; 138; 139; 140; 141; 142; 143; 144; 145; 146; 147; 148; 149]. Необхідно зосередити увагу також на усіх номерах часопису Інституту народознавства НАН України «Народознавчі зошити».

Узагальнено-теоретичними й водночас джерелознавчо-грунтовними статтями і матеріалами про церковне мистецтво позиціонують збірники праць Комісії архітектури та містобудування, меншою кількістю — Секції етнографії і фольклористики, що видає Наукове товариство імені Шевченка у Львові [98]. Постійні автори збірника — архітектори й мистецтвознавці (М. Бевз, О. Боднар, О. Бойко, С. Боньковська, Р. Гнідець, Ю. Диба, Ю. Криворучко, В. Тарас, Я. Тарас, В. Чепелик та інші науковці), публікують виявлені пам'ятки, власні дослідження останнього часу.

Еволюція українського сницарства, іконопису, а також історія християнства та його храмів зосереджені у матеріалах конференцій, щорічниках і збірниках праць, завдання яких спрямоване на оприлюднення нових наукових розвідок. Широке коло з'ясованих питань з історії церковного мистецтва почерпнуто у публікаціях щорічних матеріалів Міжнародної конференції «Історія релігій в Україні», організованої філією Львівського музею історії релігії — Інститутом релігієзнавства, Львівським відділенням Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України, відділенням релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. Сковороди [105; 106; 107; 108; 109; 110]. Важливі питання дослідження, що стосуються особливо атрибуції пам'яток, уточненої завдяки новітнім археологічним результатам, палеографії та іншим методам вивчення сакрального мистецтва перманентно висвітлюють виголошені доповіді та опубліковані праці у збірниках конференцій різного географічного рівня [29; 66; 79; 134; 150; 154; 165; 187; 224; 241]. У зазначених працях викладено також гіпотези щодо перспектив розвитку церковного мистецтва та їх новацій [31, с. 99].

Окремі збірники, що присвячені тому чи іншому етнографічному регіону, повідомляють про локальні мистецькі процеси певної території. Необхідними у роботі мистецтвознавця є часописи інституцій, які популяризують художні явища Східної Галичини, Північної Буковини, Закарпаття, Волині, Полісся, Західного Поділля. Наприклад, цінними для розуміння проблем становлення, розвитку трансформацій церковного мистецтва бойків та їх найближчих сусідів є статті у «Сакральному мистецтві Бойківщини», «Бойківщина», «Бойки», «Дрогобицькі хра-

ми Воздвиження та святого Юра у дослідженнях» [84; 188; 189; 190; 191]. Ікономалярство й сницарство волинян, поліщуків висвітлюють щорічники, які видають інституції цих країв. Так, на сторінках «Волинської ікони», «Минуле і сучасне Волині та Полісся», «Архітектурна спадщина Волині» трапляються дослідження про церковні пам'ятки у мистецтвознавчому, етнографічному, культурологічному, історичному аспектах [20; 54; 55; 151].

В історіографії про церковне мистецтво важливе місце займає збірник наукових праць «Апологет» [15; 16; 17; 18; 246]. У щорічнику публікуються статті про нові дослідження сакральних творів, їх реставрацію, колекції приватних збірок.

Відомості про дерев'яне облаштування церкви інколи трапляються і у музеєзнавчих збірниках [127; 161; 162]. Вони уможливили ознайомитись з історією створення та розвитку музею, фонду або окремої колекції, а також поданою музейним працівником атрибуцією пам'ятки, дистанційно уточнити чи звірити її інвентарні номери.

Автор статті активно послуговувався й надалі користується енциклопедичними довідниками, теологічними, архітектурними, мистецтвознавчими словниками для уточнення чи звіряння тих чи інших понять та дефініцій, а також пам'яток церковного мистецтва [19; 78; 130; 133; 180; 182; 215; 217; 240, с. 70—71, 126—127; 275]. Короткі відомості, притаманні довідковій літературі, допомогли економити робочий час та пришвидшувати нові пізнання у галузі дослідження.

Окремим напрямом мистецтвознавчих студій стосовно церковного мистецтва можуть бути рукописи захищених дисертацій та авторефератів [62; 64; 100; 117; 125; 172; 235]. Такі джерела дають можливість нівелювати сумнівні власні мистецтвознавчі спостереження стосовно низки відомих пам'яток; крізь призму досліджень дисертантів ознайомитись з новими творами.

Серед християнської літератури першочерговим й неопіненним джерелом знань, окрім Христового вчення, Божих заповідей, пророчих настанов, про давні сакральні споруди є Святе Письмо [203]. У контексті поставленої проблематики важливі вірші, де вказується про спорудження жертovníків, Господні повчання будівництва скинії для Його свідощів та жертвоприношень, мурування Соломоном храму для

ковчега та інших старозавітних подій, де є згадки про зведення сакральних споруд. Тут достеменно вказано про необхідний матеріал, розміри та порядок виготовлення, освячення, догляд й проведення обрядодійств над священними предметами скинії. Згідно з давніми манускриптами, іншою віхою в розвитку церковного облаштування були часи апостольських діянь, коли християни застосували для богослужб та церковних треб приміщення приватних домів одновірців і римських базилік [234]. Останні використовувались як місця публічних зібрань для суду у центральному нефі та торгівлі й біржових операцій — у бокових. У дослідженні вартими уваги стали апокрифи — неканонічні історичні оповіді про земне життя Христа і його учнів та інша церковна література останніх століть [163; 216; 243; 279, с. 64—79].

Архітектуру християнських споруд та їх обладнання частково ілюструють *археологічні артефакти*, реконструкції втрачених фрагментів знахідок і гіпотетичні припущення на підставі збережених манускриптів й інших першоджерел. Серед них мають значення Остромирове Євангеліє 1056—1057 рр. (ілюстрації пульпітів біля євангелістів), Галицько-Волинський літопис XIII ст., Лаврентіївський літопис 1377 р., Радзивілівський літопис кінця XV ст. (низка мініатюр з балдахінами, троновидними сидіннями, архітектурним стафажем), Густинський літопис початку XVII ст. та інші списки (зведення) [26; 56].

До *писемних пам'яток* також належить рукописна й друквана церковно-богослужбова література: Євангеліє, Службник, Требник, Тріодь, Октоїх, Мінеї та ін., які містять не тільки корисну текстову інформацію, що стосується обладнання храму, а й гравюри, де зображено предмети церковного інтер'єру. Цюправда такі ілюстрації дають загальну уяву про окремі художні вироби для церкви, найчастіше — меблі для сидіння та писання, рідше — престולי, оскільки зображення гравера є авторською інтерпретацією реалій. Проте канонічно усталені рекомендації іконографічних зображень черпаємо з «Настанов» щодо церковного живопису ієромонаха Діонісія Фурнографіста [86].

Важливим інформативним джерелом стали шематизми й візитації [60; 157, с. 588—621; 244, с. 173—202; 249]. Такі церковні документи, у яких стисло відображено статистику історії парафії, наявних особливостей архітектури церкви та її внутріш-

нього обладнання. Завдяки візитаційним актам можна відстежити орієнтовний час виникнення у храмі окремого предмета обстави.

Спільний генезис обладнання храму двох найпопулярніших гілок християнства — католицизму та ортодоксії, — від початку виникнення віри у Христа, адаптації громадських будівель античного світу для святинь у періоди її становлення, перших століть місіонерства до розколу 1054 р., згодом незалежний розвиток опорядження аж до поступової злуки частини православ'я з латинниками в унію, та його спільні ознаки впродовж наступних століть до сьогодні, зумовлюють студіювати напрацювання вітчизняних і зарубіжних науковців минулого й сьогодення, які висвітлюють історичний розвиток греко-католицької Церкви, що є найчисельнішою на західноукраїнських теренах [13; 70; 171; 178; 184; 223]. З іншого боку ствержені Українською Православною Церквою канони щодо інтер'єрів її храмів вплинули також на особливості їх дерев'яного обладнання. Відтак, для опрацювання історичної частини праці важливо враховувати факти, виявлені дослідниками в архівних джерелах [24; 152; 153; 173; 237; 247; 266].

Ілюстративні джерела становлять важливий корпус матеріалів, які поділяються на кілька частин. Однією з них є іконографія архітектурних споруд та церковного облаштування, що збережена у сакральному малярстві регіону й сусідніх країн. Сакральне малярство, як і гравюри рукописних книг, слугують опосередкованим джерелом візуалізації дерев'яного обладнання церкви, отож повноцінним документом тогочасного умеблювання святини вважати не можна.

Корисними для ретроспективного огляду є каталоги виставок та опубліковані відгуки про них, а також видані альбоми з репродукціями раритетів музеїв і приватних збірок [23; 72; 160; 222; 238; 245].

Для автора публікації неопінієним матеріальним періоджерелом є збережені речові пам'ятки монументального і прикладного мистецтва, зібрані, наприклад, в Музеях народної архітектури та побуту у Львові, Києві, Чернівцях, Ужгороді, у краєзнавчих, етнографічних, художніх музеях названих міст й Івано-Франківська, Тернополя, районних центрів (Дрогобича, Самбора, Турки, Стрия, Миколаєва, Жовкви, Коломиї, Косова, Чорткова, Борщова, Галича, Путили тощо), містечок та сіл, а також в фі-

ліях музеїв, наприклад, в Олеському замку, Золочівському замку, Червоноградській філії Львівської картинної галереї.

Сучасне дерев'яне церковне облаштування варто аналізувати на основі вивчення об'єктів на місці, а також за допомогою інтерв'ю у авторів виробів; завдяки огляду та фотографій технічних креслень, стендів дипломних робіт художніх навчальних закладів чи іншої документації.

Враховуючи усі прямі та опосередковані чинники виникнення й розвитку феномену українського церковного мистецтва, у дослідженні, окрім теорії, необхідно послуговуватись загальнонауковим емпіричним методом. Він широко застосовувався, наприклад, при опрацюванні результатів польових досліджень автора. Користуючись безпосереднім спостереженням вдалось помітити уніфіковані ознаки художніх виробів та їх унікальні особливості. Опис предмета, як ще один важливий метод дослідження, дав змогу виявити важливі специфічні ознаки творів, що, в свою чергу, уможливило підтвердження чи спростування окремих думок про копіювання, запозичення та інтерпретацію взірця. Особливості виробу якнайповніше виявлялися методом вимірювання. Уточнення досягалися при безпосередньому спостереженні з використанням технічно-оптичних та фіксовано-відтворювальних звукових й зображальних пристроїв під час комплексних мистецтвознавчих експедиційних досліджень 1995—2011 рр. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12]. Тож значний відсоток матеріалу, який залучається до історіографічного опису, належить польовим джерелам. Замальовки, креслення й світлини оздоблених деталей пам'яток фіксуються методом інвентаризації (опису) та технічної документації (креслення з вимірами, світлини).

При будь-якому рівні вивчення проблеми — емпіричному, експериментально-теоретичному чи узагальнено-теоретичному, варто пам'ятати, що специфіка вивчення монументального церковного мистецтва та конструкцій інтер'єру храмів українських земель, як і дослідження суто сакральної архітектури, обумовлена складними історичними й політичними подіями. Передусім, історико-релігійними особливостями краю; соціально-побутовими умовами, які опосередковано впливали на трансформацію обладнання внутрішнього простору святинь. До важ-

лих формотворчих факторів відносимо також автентичний колорит та пов'язані з ним художньо-естетичні вподобання, які вирізняють церковні твори українських осередків з-поміж інших, як-от польських чи румунських.

Таким чином, основними критеріями (векторами) студій наукової літератури, де хоча б частково висвітлювалась проблематика функцій художнього дерева у сакральному просторі, є архітектура (взаємозв'язок творчих законів архітектури і специфіки обладнання внутрішнього простору); мистецтвознавство, зокрема спеціальність — декоративно-прикладне мистецтво (насамперед, художня деревообробка і як допоміжні — інші види ужиткового мистецтва), а також спеціальності — образотворче мистецтво і монументально-декоративне мистецтво (зв'язок поміж ними та декоративно-обрядовим мистецтвом). Тут важливими дисциплінами є вивчення іконографії та семантичної суті зображень. Варто послуговуватись неочіненними знаннями реставраторів й музейних працівників.

Колективні монографії, одноосібні авторські праці у вигляді книг, статей, доповідей чи навіть коротких повідомлень, — класифікаційний ряд публікацій, які зобов'язують науковця максимально відстежувати нові інтелектуальні ідеї, пропонувати власні концепції, що згодом можуть перерости в усталені теорії.

1. Болюк О. Звіт експедиційних матеріалів на Буковинську Гуцульщину 2008 р. / Олег Болюк // Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 581а.
2. Болюк О. Звіт експедиційних матеріалів на Гуцульську Буковину та Буковинське Передгір'я, Верхнього Буковинського Попруття, Буковинське Поділля 1996 р. / Олег Болюк // Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 430.
3. Болюк О. Звіт експедиційних матеріалів на Закарпатську Бойківщину 1995 р. / Олег Болюк // Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 411.
4. Болюк О. Звіт експедиційних матеріалів на Закарпатську Бойківщину 2009 р. / Олег Болюк // Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 596а.
5. Болюк О. Звіт експедиційних матеріалів на південно-східне Покуття 1998 р. / Олег Болюк // Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 462.
6. Болюк О. Звіт експедиційних матеріалів на східне Опілля та Західне Поділля. 2011 р. / Олег Болюк // Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 611.
7. Болюк О. Звіт експедиційних матеріалів на Рівненське Полісся 2010 р. / Олег Болюк // Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 599.
8. Болюк О. Звіт з комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на північно-західне Опілля 2002 року: народна архітектура та дерев'яне церковне облаштування із додатковою інформацією про інші види декоративно-прикладного мистецтва / Олег Болюк // Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 496.
9. Болюк О. Звіт з комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на північно-східне Покуття 2001 року: народна архітектура та дерев'яне церковне облаштування із додатковою інформацією про інші види декоративно-прикладного мистецтва / Олег Болюк // Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 473.
10. Болюк О. Звіт з комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на північно-східну Бойківщину та Підгір'я 2006 р.: народна архітектура та дерев'яне церковне облаштування із додатковою інформацією про інші види декоративно-прикладного мистецтва / Олег Болюк // Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 536.
11. Болюк О. Звіт з комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на Північну Буковину 2007 р.: народна архітектура та дерев'яне церковне облаштування із додатковою інформацією про інші види декоративно-прикладного мистецтва / Олег Болюк // Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 555.
12. Болюк О. Звіт з комплексної мистецтвознавчої експедиції відділу народного мистецтва Інституту народознавства НАН України на Центральну Бойківщину та північно-західне Закарпаття (закарпатську Бойківщину) 2005 р.: народна архітектура та дерев'яне церковне облаштування із додатковою інформацією про інші види декоративно-прикладного мистецтва / Олег Болюк // Архів ІН НАН України. — Ф. 1. — Оп. 2. — Од. зб. 523.
13. Александрович В. Мистецтво Галицько-Волинської держави / Володимир Александрович. — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1999. — 132 с.
14. Антонович Д. Із історії церковного будівництва на Україні / Дмитро Антонович. — Прага: Вид-во українського історично-філологічного товариства, 1925. — Вип. 1. — 24 с.
15. Апологет. Матеріали I Міжнародної наукової конференції «Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво» (м. Львів, 23—24 листопада 2009 р.). — Львів, 2009. — Ч. 1—4 (16—19). — 240 с.

16. Апологет. Матеріали II Міжнародної наукової конференції «Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво» (м. Львів, 24—25 листопада 2010 р.). — Львів, 2010. — Ч. 1—4 (20—23). — 295 с.
17. Апологет. Матеріали IV Міжнародної наукової конференції «Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво» (м. Львів, 24—25 листопада 2011 р.). — Львів, 2011. — Ч. 29. — 159 с.
18. Апологет. Матеріали V Міжнародної наукової конференції «Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво» (м. Львів, 23—24 листопада 2012 р.). — Львів, 2012. — Ч. 32—33. — 227 с.
19. Архітектура: Короткий словник-довідник / А.П. Мардер, Ю.М. Євреїнов, О.А. Пламеницька та ін.; за заг. ред. А.П. Мардера. — Київ: Будівельник, 1995. — 335 с.
20. Архітектурна спадщина Волині. Зб. наук. праць. — Рівне: ПП ДМ, 2008. — 146 с.
21. Асеев Ю. Мистецтво стародавнього Києва / Юрій Асеев. — Київ: Мистецтво, 1969. — 239 с.
22. Ашкіназі М.І. Світ дивної старовини (Пам'ятки кам'яної та дерев'яної архітектури Закарпатської, Івано-Франківської і Чернівецької обл.): Путівник / М.І. Ашкіназі. — Ужгород: Карпати, 1969. — 144 с.
23. Альбом достопримечательностей церковно-археологического музея при императорской Киевской духовной академии. — Вып. IV—V. — Киев, 1915. — 113 с.
24. Бандрівський М. З історії церкви Святих апостолів Петра і Павла у Львові: літературно-історичне видання / Микола Бандрівський. — Львів, 2009. — 39 с.
25. Барадулін В. Художня обробка дерева / Володимир Барадулін. — Москва: Легпромбытиздат, 1986. — 262 с.
26. Бевзо О. Львівський літопис і Острозький літопис: Джерелознавче дослідження (Видання друге) / О. Бевзо. — Київ: Інститут історії Академії наук УРСР, 1971. — 198 с.
27. Безсонов С. Архитектура Западной Украины / С. Безсонов. — Москва: Изд. Академии архитектуры СССР, 1946. — 95 с.
28. Бойківщина: історико-етнографічне дослідження / ред. колегія: Ю.Г. Гошко (відпов. ред.), П.М. Жолтовський, Р.В. Чугай, Р.Ф. Кирчів, М.І. Моздир. — Київ: Наукова думка, 1983. — 304 с.
29. Бойківщина: Науковий збірник. — Дрогобич: Бойківщина; Коло, 2007. — Т. 3. — 684 с.
30. Болюк О. Дерев'яне облаштування церков: проблеми збереження, питання новаторства / Олег Миколайович Болюк // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. — Випуск 25. — Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. — С. 89—95.
31. Болюк О. Ківорії українських церков: знахідки мистецтвознавчих експедицій / Олег Миколайович Болюк // Богословський збірник Львівської духовної академії УПЦ КП «Апологет». Матеріали I Міжнародної наукової конференції «Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво». — Львів, 2009. — № 1—4 (16—19). — С. 208—213.
31. Болюк О. Новаторські підходи в облаштування церков західних областей України / Олег Болюк // Програма VI міжнародного конгресу українців (Донецьк, 28 червня — 1 липня 2005 р.). — Донецьк: Газетно-видавнича корпорація «Новая печать», 2005. — С. 99.
32. Болюк О. (Рецензія): Одрехівський Р. Сакральна різьба по дереву в Галичині XIX — першої половини XX століття: Історія та художні особливості / Роман Васильович Одрехівський. — Львів: Афіша, 2006. — 287 с.: іл.; панорамаподій // Мистецтвознавство '07/2: Науковий збірник. — Львів: Спілка критиків та істориків мистецтва; Інститут народознавства НАН України, 2008. — С. 152.
33. Болюк О. Рецензія на монографію Тимків Б. Мистецтво України та діаспори: дереворізьба сакральна й ужиткова / Богдан Тимків. — Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2010. — 312 с. / Олег Болюк // Мистецтвознавство '11: Науковий збірник. — Львів: Спілка критиків та істориків мистецтва; Інститут народознавства НАН України, 2011. — С. 332—334.
34. Болюк О. Сакральне художнє деревообробництво Бойківщини (експедиційні нотатки) / Олег Миколайович Болюк // Традиційна культура в умовах глобалізації: проблеми збереження і оновлення етнічно-культурної спадщини. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 27—28 серпня 2008. — Харків: АТОС, 2008. — С. 12—17.
35. Болюк О. Художні вироби з дерева у церквах Закарпатської Бойківщини: форма, оздоба, опорядження поверхні балдахинів / О. Болюк // Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту. — Вип. 3: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. «Дослідження, збереження, відтворення та популяризація культурної спадщини (Ужгород, 26—27 черв. 2015 р.) / упоряд. Г.В. Андял, В.В. Коцан. — Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2016. — С. 511—515.
36. Боньковська С. «Галицькі» енкаліпони. До питання генезису іконографічних типів / Софія Боньковська // Народознавчі зошити. — 1998. — № 4. — С. 408—414.
37. Боньковська С. Модерн в українській сакральній металопластиці / Софія Боньковська // Народознавчі зошити. — 1999. — № 2. — С. 186—201.
38. Боньковська С. Тиміамно-кадильні атрибути (До питання походження та розвитку у християнських обрядах) / Софія Боньковська // Історія релігій в Україні: Праці XIII-ї Міжнародної наукової конференції (Львів, 20—22 травня 2003 року): в II кн. — Книга I. — Львів: Логос, 2003. — С. 88—89.
39. Боньковська С. Первісні образи Пресвятої євхаристії. До питання генези християнської іконографії / Софія Боньковська // Народознавчі зошити. — 2001. — № 2. — С. 242—253.

40. Боньковська С. Сакральна ангіопластика Руси-України. Священні потири і диски. Кінець Х—ХVI століття. Генезис. Типологія. Художні особливості. — Київ : Києво-Могилянська академія, 2014. — 592 с.
41. Боньковська С. Художні особливості священного посуду другої пол. ХІV — поч. ХVІІІ ст. Формування основних типів, тектоніка, декор / Софія Боньковська // Народознавчі зошити. — 2000. — № 3. — С. 487—507.
42. Будзан А. Різьба по дереву в Західних областях України (ХІХ—ХХ) / Антін Федорович Будзан. — Київ : Вид-во АН УРСР, 1960. — 106 с.
43. Вечерський В.В. Українські дерев'яні храми / В.В. Вечерський. — Київ : Наш час, 2007. — 271 с.
44. Вісник «Укрзахідпроектреставрація». — Ч. 2. — Львів, 1994. — 98 с.
45. Вісник «Укрзахідпроектреставрація». — Ч. 3. — Львів, 1995. — 101 с.
46. Вісник «Укрзахідпроектреставрація». — Ч. 4. — Львів, 1996. — 160 с.
47. Вісник «Укрзахідпроектреставрація». — Ч. 5. — Львів, 1996. — 152 с.
48. Вісник інституту Укрзахідпроектреставрація. — Ч. 6. — Львів, 1997. — 160 с.
49. Вісник інституту Укрзахідпроектреставрація. — Ч. 7. — Львів, 1997. — 46 с.
50. Вісник інституту Укрзахідпроектреставрація. — Ч. 8. — Львів, 1997. — 144 с.
51. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: Зб. наук. пр. / за ред. Даниленка В.Я. — Харків : ХДАДМ, 2005. — № 6. — 116 с.
52. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв: Зб. наук. пр. / за ред. Даниленка В.Я. — Харків : ХДАДМ, 2009. — № 6. — 188 с.
53. Вовк Х.К. Студії з української етнографії та антропології / Хведір Кіндратович Вовк. — Київ : Мистецтво, 1995. — 336 с.
54. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Випуск 16. Матеріали ХVІ міжнародної наукової конференції, присвяченої 105-й річниці від дня народження Павла Жолтовського, 70-річниці утворення Волинської області та 810-й річниці галицько-Волинського князівства, м. Луцьк, 4—5 листопада 2009 року. — Луцьк, 2009. — 239 с.
55. Волинська ікона: дослідження та реставрація. Науковий збірник. Випуск 18. Матеріали ХVІІІ міжнародної наукової конференції, м. Луцьк, 27—28 жовтня 2011 року. — Луцьк, 2011. — 236 с.
56. Галицько-Волинський літопис. — Львів : Червона Калина, 1994. — 253 с.
57. Гвозда І. Дерев'яна архітектура Українських Карпат / редактор Іван Гвозда. — Нью-Йорк : Фондація дослідження Лемківщини, 1978. — 286 с.
58. Геврик Т. Дерев'яні храми України / Тит Геврик. — Нью-Йорк, 1987. — 112 с.
59. Гелитович М. Царські врата українських іконостасів ХVІ століття / Марія Гелитович // Народознавчі зошити. — 1999. — № 6. — С. 850—858.
60. Генеральні візитації церковних монастирів Володимирської унійної єпархії кінця ХVІІ — кінця ХVІІІ століть: книга протоколів та окремі описи / заг. ред. та історичний нарис Анджеї Гіль, Ігор Скочиляс. — Львів ; Люблін : Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України ; Гуманітарний факультет Українського Католицького Університету ; Інститут Центрально-Східної Європи, 2012. — 280 с.
61. Герій О. Будівництво та оздоблення храмів в Україні 16 — першої половини 17 ст.: аспекти семантики / Оксана Герій // Українська культура: З нових досліджень: Збірник наукових статей на пошану Степана Петровича Павлюка з нагоди його 60-ліття. — Львів : Інституту народознавства НАН України, 2007. — С. 473—486.
62. Герій О. Орнамент Софії Київської (генеза, типологія, художньо-функціональні особливості) : дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.06 / Герій Оксана Омелянівна ; Львівська академія мистецтв. — Львів, 2003. — 187 арк. : іл. + дод.
63. Герій О. Роль західноєвропейських орнаментальних гравюр у збагаченні репертуару мотивів української іконостасної різьби / Оксана Омелянівна Герій // Буття у мистецтві: збірник наукових праць і матеріалів на пошану Степана Костюка з нагоди 80-річчя. — Львів : ЛНБ ім. В. Стефаника, 2007. — С. 168—176.
64. Гнатюк М. Художні вироби з дерева в інтер'єрі народного житла Українських Карпат і Прикарпаття ХІХ — першої половини ХХ ст. (Історія, Типологія, Художні особливості) : дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.06 / Гнатюк Михайло Васильович ; Львівська академія мистецтв. — Львів, 2000. — 146 арк. : іл. + дод.
65. Гнідець Р. Архітектура українських церков. Конструкція і форма: Навч. посібник / Ростислав Гнідець. — Львів : Львівська політехніка, 2007. — 140 с.
66. Гончарівські читання (п'яті): феноменологія українського народного мистецтва: форма і зміст: Музей Івана Гончара в 1998 : тези доповідей і повідомлень. — Київ : Музей Івана Гончара, 1998. — 152 с.
67. Гординський С. Українські церкви в Польщі: їх історія, архітектура і доля / Святослав Гординський. — Рим : Богословіє, 1971. — 20 с.
68. Грабар Андре. Перші кроки християнської іконографії / Грабар Андре ; переклад з англ. канд. мистецтв. О. Кошового // Мистецтвознавство'02. — Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва ; Інститут народознавства НАН України, 2003. — С. 188—200.
69. Грималюк Р. Казимир Сіхульський. Вітраж Собору Пресвятої Богородиці у Старому Селі / Ростислава Грималюк // Українська культура: З нових досліджень: Збірник наукових статей на пошану Степана Петровича Павлюка з нагоди його 60-ліття. — Львів :

- Інституту народознавства НАН України, 2007. — С. 555—563.
70. *Грушевський М.* Розвідки про церковні відносини на Україні-Русі XVI—XVIII в. / Михайло Грушевський, Орест Левицький. — Львів : Наукове товариство імені Шевченка, 1900 ; Перше репринтне видання Львівської історико-просвітної організації «Меморіал», 1991. — 154 с.
 71. *Гургула І.* Народне мистецтво Західних областей України / Ірина Гургула. — Київ : Мистецтво, 1966. — 77 с.
 72. Гуцульські та покутські свічники-тріїди: Альбом / упор та автор вступ. статті Юрій Юркевич. — Львів : Інститут колекціонерства українських мистецьких пам'яток при НТШ, 2008. — 376 с.
 73. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження / Петро Іванович Арсенич, Марта Іванівна Базак, Зоряна Євгенівна Болтарович та ін. — Київ : Наукова думка, 1987. — 472 с.
 74. *Данилюк А.* Волинь: Пам'ятки народної архітектури: Історико-краєзнавчі статті / Архип Данилюк. — Луцьк : Надстир'я, 2000. — 100 с.
 75. *Данилюк А.* Музей в Шевченківському гаї: Нарис / Архип Данилюк. — Львів : Край, 1993. — 40 с.
 76. *Данилюк А.* Поклонися народному зодчому: Етнографічні нариси про народну архітектуру України / Архип Данилюк. — Львів : Свічадо, 1995. — 62 с.
 77. *Данилюк А.Г.* Традиційна архітектура регіонів України: Полісся: монографія / Архип Григорович Данилюк. — Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. — 147 с.
 78. Декоративно-ужиткове мистецтво: Словник : в 2 т. — Т.1 / Запаско Я.П. (керівник авторського колективу), Голод І.В., Білик В.І., Кравченко Я.О., Лупій С.П., Любченко В.Ф., Мельник І.А., Тарновський О.О., Шмагало Р.Т. — Львів : Афіша, 2000. — 364 с. : 316 іл.
 79. Діалог культур: Україна у світовому контексті. Мистецтво і освіта: Випуск 3: Збірник наукових праць / упоряд. і відп. ред. Черепанова Світлана Олексіївна. — Львів : Каменяр, 1998. — 598 с.
 80. *Довганюк І.* Архітектура українських церков / Ігор Довганюк. — Львів : Львівагропроект, 1991. — 111 с.
 81. *Драган М.* Українська декоративна різьба XVI—XVIII ст. / Михайло Дмитрович Драган. — Київ : Наукова думка, 1970. — 159 с.
 82. *Драган М.* Українські дерев'яні церкви: генеза і розвій форм : в 2 т. / Михайло Драган. — Львів, 1937. — Т. 1. — 159 с. ; Т. 2. — 135 с.
 83. *Драган М.Д.* Українські дерев'яні церкви. Генеза і розвій форм : в двох частинах / Михайло Драган ; передм. В.С. Александрович; прим. В.С. Александрович, В.М. Слободян ; предм.-геогр. покажч., терм. словник В.М. Слободян ; упоряд. О.О. Савчук. — Харків : Видавець Савчук О.О., 2014. — 450 с.
 84. Дрогобицькі храми Воздвиження та святого Юра у дослідженнях: Перші читання: Матеріали виступів 23 червня 1998 р. м. Дрогобич. — Дрогобич : Відродження, 1998. — 138 с.
 85. *Дундяк І.* Процесійні ікони Західної України XVII—XIX ст. (походження, іконографічні та художні особливості) : дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.06 / Ірина Дундяк ; Львівська академія мистецтв. — Львів, 2003. — 174 арк.: іл. + дод.
 86. Ерминия или наставление в живописном искусстве составленное иеромонахом и живописцем Дионисием Фурнографистом. 1701—1733 год // Труды Киевской духовной Академии. — 1868. — 184 с.
 87. *Жишківич В.* Пластика Русі-України: Х — перша половина XIV століття / Володимир Жишківич. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 1999. — 239 с.
 88. *Жишківич В.* Святий Микола Мирлікійський в українському іконописі XI—XV століть / Володимир Жишківич // Українська культура: З нових досліджень: Збірник наукових статей на пошану Степана Петровича Павлюка з нагоди його 60-ліття. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2007. — С. 540—544.
 89. *Жолтовський П.* Деякі особливості народного будівництва Українських Карпат / Павло Жолтовський // Народна творчість та етнографія. — 1978. — № 4. — С. 61—68.
 90. *Жолтовський П.* Древние мотивы в гуцульской орнаментике / Павло Жолтовський. — Москва : Наука, 1964. — 9 с.
 91. *Жолтовський П.* Монументальний живопис на Україні XVII—XVIII ст. / Павло Миколайович Жолтовський. — Київ : Наукова думка, 1988. — 158 с.
 92. *Жолтовський П.* Український живопис XVII—XVIII ст. / Павло Миколайович Жолтовський. — Київ : Наукова думка, 1978. — 327 с.
 93. *Залозецький В.* Бойківський тип дерев'яної церкви й його відношення до історичних стилів / Володимир Залозецький // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1958. — С. 100.
 94. *Залозецький В.* Найважливіші типи дерев'яних церков на Подкарпатській Русі / Володимир Залозецький // Подкарпатская Русь. — 1923. — Ч. 1. — С. 4—7.
 95. *Залозецький В.* Романські і готичні будовлі на території Подкарпатської Русі / В. Залозецький — Ужгород, 1923. — 19 с.
 96. *Залозецький В.* Церковне мистецтво. — Т. XIII / Володимир Залозецький. — Львів : Накладом Греко-католицької Богословської Академії, 1934. — 119 с.
 97. *Запаско Я.* Мистецтво книги на Україні XVI—XVIII ст. / Яким Прохорович Запаско. — Львів : Вид-во Львівського університету, 1971. — 312 с.
 98. *Запаско Я.П.* Пам'ятки книжкового мистецтва: Українська рукописна книга / Яким Прохорович Запаско. — Львів : Світ, 1995. — 480 с. : іл.
 98. Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Т. ССХІ. Праці Комісії архітектури та містобудування. — Львів : Наукове товариство імені Шевченка, 2001. — 653 с.

99. Захарчук-Чугай Р. Родина Шкрібляків. Альбом / Раїса Володимирівна Захарчук-Чугай. — Київ : Мистецтво, 1979. — 21 с.
100. Зузяк Т. Художнє плетіння з рослинних матеріалів в Україні XIX—XX століття (Історія, типологія, художні особливості) : дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.06 / Зузяк Тетяна Петрівна ; Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. — Івано-Франківськ, 2004. — 191 арк. : іл. + дод.
101. Іконостаси, золочені без золота // Будуємо інакше (Науково-популярний журнал). — № 2. — 2005. — С. 18—20.
102. Історія декоративного мистецтва України : у 5 томах. — Том 2. Мистецтво XVII—XVIII століття / ІМФЕ ім. М. Рильського ; Редакційна колегія другого тому: Ганна Скрипник, Тетяна Кара-Васильєва, Зінаїда Косицька, Адріана Вялець, Сергій Кролевець, Сергій Чайковський, Петро Гончар, Роман Чмелик, Тамара Василенко. — Вінниця : Едельвейс і К, 2007. — 490 с.
103. Історія декоративного мистецтва України : у 5 т. — Т. 3. Мистецтво XIX століття / ІМФЕ ім. М. Рильського ; редакційна колегія третього тому: Ганна Скрипник, Тетяна Кара-Васильєва, Наталія Студенець, Адріана Вялець, Петро Гончар, Людмила Дяченко, Надія Капустіна, Ігор Кожан, Сергій Кролевець, Сергій Чайковський, Роман Чмелик, Катерина Фесик, Ольга Курчакова, Сергій Лаєвський, Ярослава Ткачук. — Київ : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2009. — 516 с.
104. Історія декоративного мистецтва України : у 5 т. — Т. 4. Народне мистецтво та художні промисли XX століття / ІМФЕ ім. М. Рильського ; редакційна колегія четвертого тому: Ганна Скрипник, Тетяна Кара-Васильєва, Олена Клименко, Адріана Вялець, Петро Гончар, Людмила Дяченко, Надія Капустіна, Ігор Кожан, Сергій Чайковський, Роман Чмелик, Ольга Курчакова, Сергій Лаєвський. — Київ : ІМФЕ ім. М.Т. Рильського НАН України, 2009. — 516 с.
105. Історія релігій в Україні: Праці X-ї Міжнародної наукової конференції (Львів, 16—19 травня 2000 року) : у 2 кн. — Кн. II. — Львів : Логос, 2000. — 286 с.
106. Історія релігій в Україні: Праці XII-ї Міжнародної наукової конференції (Львів, 20—24 травня 2002 року) : у 2 кн. — Кн. II. — Львів : Логос, 2002. — 559 с.
107. Історія релігій в Україні: Праці XIII-ї Міжнародної наукової конференції (Львів, 20—22 травня 2003 року) : у 2 кн. — Кн. II. — Львів : Логос, 2003. — 678 с.
108. Історія релігій в Україні: Науковий щорічник : у 2 кн. — Кн. II. — Львів : Логос, 2006. — 823 с.
109. Історія релігій в Україні: Науковий щорічник : у 2 кн. — Кн. II. — Львів : Логос, 2007. — 735 с. ; Історія релігій в Україні: Науковий щорічник : у 2 кн. — Кн. II. — Львів : Логос, 2008. — 823 с.
110. Історія релігій в Україні: Науковий щорічник : у 2 кн. — Кн. II. — Львів : Логос, 2010. — 1063 с.
111. Кара-Васильєва Т.В. Шедеври церковного шитва України (XII—XX століття) / Т.В. Кара-Васильєва ; фотогр. В. Раєвський та ін. — Київ : Інформаційно-видавничий центр Української Православної Церкви, 2000. — 95 с.
112. Кармазин-Каковський В. Архітектура бойківської церкви / Всеволод Кармазин-Каковський // Записки Наукового товариства ім. Т. Шевченка. — Т. 204. — Нью-Йорк ; Філадельфія : Видання заходами Товариства «Бойківщина», 1987. — 233 с.
113. Кармазин-Каковський В. Мистецтво лемківської церкви / Всеволод Кармазин-Каковський. — Рим : Вид. українсько-католицького університету імені св. Климента Папи, 1975. — 398 с.
114. Кармазин-Каковський В. Українська народна архітектура: хати і дерев'яні церкви XVIII ст. / Всеволод Кармазин-Каковський. — Рим : Богословіє, 1972. — 53 с.
115. Клімашевський А. Внутрішнє обладнання деревних церков Поділля і Покуття: народні традиції і мистецькі стилі / Андрій Клімашевський // Діалог культур: Україна у світовому контексті: Мистецтво і освіта: Зб. наук. праць / упоряд. і відп. ред. С.О. Черепанова. — Львів : Каменяр, 1998. — Вип. 3. — С. 505—510.
116. Клімашевський А. Найдавніші відомості про обставу церковного інтер'єру в Україні / Андрій Клімашевський // Народознавчі зошити. — 1998. — № 6. — С. 655—660.
117. Клімашевський А. Облаштування інтер'єру дерев'яних церков західного Поділля та Покуття XVIII — поч. XX (проблема ансамблевості) : дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.06 / Клімашевський Андрій Володимирович ; Львівська академія мистецтв. — Львів, 2001. — 168 арк. : іл. + дод. ; Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини: альбом / авт.-упоряд. О.А. Кратюк. — Київ : Мистецтво, 1991. — 208 с.
118. Ковачовичова-Пушкарьова Б. Дерев'яні церкви Східного Обряду на Словаччині / Бланка Ковачовичова-Пушкарьова, Ірпіх Пушкар // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. — Братіслава : Педагогічне товариство ; Відділ української літератури в Пряшеві, 1971—1972. — № 5—6. — 518 с.
119. Кондаков Н. Очерки и заметки по истории средневекового искусства и культуры / Николай Кондаков. — Прага : Изд. Чешской академии искусств, 1929. — 35 с.
120. Кондаков Н. Русские древности в памятниках искусства, издаваемые графом И. Толстым и Н. Кондаковым / Н. Кондаков, И. Толстой. — Вып. 1—6. — Санкт-Петербург, 1899. — 186 с.
121. Константинович Я.Б. Іконостас: Студії і дослідження: у 2 т. — Т. 1. — Львів : Наукове товариство імені Т. Шевченка, 1939 / Ярослав Б. Константинович // Konstantynowicz J.B. Ikonostasis. Studienund Forschungen. — Lemberg, 1939. — Bd. 1 / переклад М.В. Дутки і Р.М. Дутки. — (Рукопис).

122. Колупаєва А. Кропильниці (хрестильниці) у західноукраїнській кераміці / Агнія Колупаєва // Народознавчі зошити. — 2007. — Ч. 3—4. — С. 321—330.
123. Колянківський М. Дерев'яні церкви в Україні / М. Колянківський. — Торонто : Ми і Світ, б. р. [бл. 1952]. — 48 с.
124. Кошовий О. А. Грабар: повернення наступить / О. Кошовий // Мистецтвознавство'02. — Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва ; Інститут народознавства НАН України, 2003. — С. 201—204.
125. Кравченко Я. Творчі методи народних майстрів-будівничих у дерев'яній церковній архітектурі Українських Карпат XVII — поч. XX ст. : дис... канд. мистецтвознавства: 18.00.01 / Кравченко Ярослав Охримович ; Українська академія мистецтв. — Київ, 1995. — 165 арк. : іл. + дод.
126. Курилич М. Гуцульський орнамент / Михайло Курилич. — Київ : ЛК Мейкер, УВЦ, 2001. — 126 с.
127. Літопис Борщівщини. Історико-краєзнавчий музей. Випуск восьмий. — Борщів : КТ «Джерело», 1996. — 152 с.
128. Логвин Г. Украинские Карпаты / Григорий Логвин. — Москва : Искусство, 1973. — 192 с.
129. Логвин Г. По Україні: Стародавні мистецькі пам'ятки / Григорий Логвин. — Київ : Мистецтво, 1968. — 463 с.
130. Любачівський Мирослав Іван. Літургіка: храм-посуди-ризи, дзвони-мощі-образи, книги церковні-церковний спів : у 2-х ч. / о. др. Мирослав Іван Любачівський. — Ч. I. — Рим, 1990. — 89 с.
131. Любимов Л. Искусство Древней Руси. Книга для чтения / Л. Любимов. — Москва : Просвещение, 1974. — 336 с.
132. Макушенко П. Народная деревянная архитектура Закарпатья (XVIII—начала XX века) / П. Макушенко. — Москва : Стройиздат, 1976. — 160 с.
133. Мала енциклопедія українського народознавства / за ред. чл.-кор. НАН України, д. і. н., проф. Степана Павлюка. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2007. — 832 с.
134. Матеріали III Волинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції (Житомир, 12—13 листопада 2010 р.). — Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2010. — 348 с.
135. Мистецтвознавство'99. — Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва ; Інститут народознавства НАН України, 1999. — 268 с.
136. Мистецтвознавство'2000. — Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва ; Інститут народознавства НАН України, 2001. — 252 с.
137. Мистецтвознавство'01. — Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва ; Інститут народознавства НАН України, 2002. — 217 с.
138. Мистецтвознавство'02. — Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва ; Інститут народознавства НАН України, 2003. — 229 с.
139. Мистецтвознавство'03. — Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва ; Інститут народознавства НАН України, 2004. — 217 с.
140. Мистецтвознавство'05. — Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва ; Інститут народознавства НАН України, 2005. — 204 с.
141. Мистецтвознавство'06. — Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва ; Інститут народознавства НАН України, 2006. — 222 с.
142. Мистецтвознавство'07 (1). — Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва ; Інститут народознавства НАН України, 2007. — 156 с.
143. Мистецтвознавство'07 (2). — Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва ; Інститут народознавства НАН України, 2007. — 168 с.
144. Мистецтвознавство'08. — Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва ; Інститут народознавства НАН України, 2008. — 249 с.
145. Мистецтвознавство'09. — Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва ; Інститут народознавства НАН України, 2009. — 308 с.
146. Мистецтвознавство'10. — Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва ; Інститут народознавства НАН України, 2010. — 281 с.
147. Мистецтвознавство'11. — Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва ; Інститут народознавства НАН України, 2011. — 344 с.
148. Мистецтвознавство'12. — Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва ; Інститут народознавства НАН України, 2012. — 316 с.
149. Мистецтвознавство'13. — Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва ; Інститут народознавства НАН України, 2013. — 245 с.
150. Мистецтво і традиційна культура українського зарубіжжя: матеріали міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 10—12 листопада 1992 року). — 217 с.
151. Минуле і сучасне Волині та Полісся. Народна культура і музеї. Науковий збірник. — Випуск 44. Матеріали Четвертої Всеукраїнської науково-етнографічної конференції, присвяченої 80-річчю від дня народження Олекси Ошуркевича, 16—17 квітня 2013 року, м. Луцьк / упоряд. Є.І.Ковальчук, Л.А. Мірошніченко-Гусак. — Луцьк, 2013. — 352 с. : іл.
152. Митрополит Іларіон. Українська церква. Нариси з історії української Православної Церкви : у 2 т. / Іларіон митрополит (Огієнко). — Вінніпег : Видання консисторії УГП Церкви в Канаді, 1982. — 366 с.
153. Мироненко А.К. Древні Видубичі (Пам'ятка архітектури XI—XVIII ст.) / А.К. Мироненко. — Київ : Будівельник, 1971. — 59 с.
154. Могиланські читання 2009 року: Зб. наук. пр.: Мазепинська доба в культурі України / Нац. Києво-Печер. іст.-культ. заповідник ; ред. рада: В. Колпакова (відп. ред.) та ін. — Київ : Фенікс, 2010. — 424 с.

155. *Могитич І.* Церква з княжої доби у селі Новосілка / Могитич Іван, Роман Могитич // Літопис Бройківщини. — Вип. 4. — С. 3—8.
156. *Могитич І.* Церков в Колодном / Іван Могитич, Наталя Слипченко // Архитектурное наследство. — 1978. — № 26. — С. 94.
157. *Моздир М.* Візитаційні акти Перемиського деканату як джерело до історії української культури XVII—XVIII ст. (теки фонду М. Подолинського в архіві Національного Музею у Львові) / Микола Моздир // Народознавчі зошити. — 2003. — Ч. 3—4. — С. 588—621.
158. *Моздир М.* Ікони, рукописні та стародруковані книги як джерело до історії вивчення меблів XVI—XVII ст. / Микола Моздир // Українська культура: З нових досліджень: Збірник наукових статей на пошану Степана Петровича Павлюка з нагоди його 60-ліття. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 2007. — С. 577—583.
159. *Моздир М.* Українська народна дерев'яна скульптура / Микола Моздир. — Київ: Наукова думка, 1980. — 186 с.
160. Музей етнографії та художнього промислу: Путівник. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996. — 96 с.
161. Музейний щорічник. 2002. Наукове видання. — Чернівці: Золоті литаври, 2002. — 108 с.
162. Музейний щорічник. 2003 (Матеріали науково-практичної конференції «Музей та музейна справа на початку III тисячоліття», м. Чернівці, 14 травня 2003 р.). — Випуск 2 (24). — Чернівці: Золоті литаври, 2003. — 124 с.
163. *Назарко І.* Євхаристія і культура / І. Назарко. — Львів: Накладом Марійського товариства молоді, 1937. — 36 с.
164. *Найден О.С.* Орнамент українського народного розпису / О.С. Найден; АН УРСР; Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського. — Київ: Наукова думка, 1989. — 136 с.
165. На перехрестях світової науки. Матеріали III Міжнародної наукової конференції «Вікно в європейську науку», присвяченої 140-річчю від дня народження Раймунда Фрідріха Кайндля. Чернівці, 20—21 травня 2006 р. — Чернівці: Прут, 2006. — 312 с.
166. *Нога О.* Український стиль в церковному мистецтві Галичини кінця XIX — початку XX століть / Олександр Нога. — Львів: Творчо-виробничий фонд «Фабрика Івана Левинського»; Українські технології, 1999. — 160 с.
167. *Овсійчук В.А.* Оповідь про ікону / В.А. Овсійчук, П.Д. Крвавич. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 2000. — 394 с.
168. *Овсійчук В.* Українське малярство X—XVIII століть: Проблеми кольору / Володимир Овсійчук. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996. — 479 с.
169. *Одрехівський Р.* Нове про творчість різьбяр Михайла Мацієвського (до питання встановлення авторства творів сакральної різьби по дереву у Північній Лемківщині) / Роман Одрехівський // Народознавчі зошити. — 2000. — № 5. — С. 940—943.
170. *Одрехівський Р.* Сакральна різьба по дереву в Галичині XIX — першої половини XX століття: Історія та художні особливості / Роман Васильович Одрехівський. — Львів: Афіша, 2006. — 287 с.
171. *Острогорський Г.* Історія Візантії / Георгій Острогорський; пер. з нім. Анатолія Онишка. — Львів: Літопис, 2002. — 608 с.
172. *Откович Т.М.* Іконостас церкви Воздвиження Чесного Хреста монастиря Скит Манявський (Богородчанський іконостас). Культурологічний контекст: дис... канд. мистецтвознавства: 26.00.01 / Откович Тарас Мирославович; Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника. — Івано-Франківськ, 2012. — 168 арк.: іл. + дод.
173. *Павлюк С.П.* Етногенеза українців: спроба теоретичної конструкції / Степан Петрович Павлюк. — Львів: Інститут народознавства НАН України, 2006. — 248 с.
174. Пам'ятки України. — Ч. 3 (45). — 1980. — 64 с.
175. Пам'ятки України. — Ч. 4 (1990 р.)/1(1991 р.) 87. — 1991. — Лютий. — 64 с.
176. Пам'ятки України. — Рік XXIV. — Ч. 93. — 1992. — 128 с.
177. Пам'ятки України. — Спецвипуск № 2 (191). — 2013. — Липень. — 71 с.
178. *Пекар А.* Нариси історії церкви Закарпаття: в 2 т. / Атанасій Пекар. — Т. 1. — Рим; Львів: Місіонер, 1997. — 232 с.; Т. 2. — Рим; Львів: Місіонер, 1997. — 492 с.
179. *Поврозник М.* Альбом українських церков Закарпаття, Лемківщини, Холмщини та Підляшшя / Михайло Поврозник. — Лондон: Українська видавнича спілка, 1988. — 320 с.
180. *Прибега Л.* Дерев'яні храми українських Карпат / Л. Прибега. — Київ: Техніка, 2007. — 168 с.
181. *Приймич М.* Перед лицем Твоїм. Закарпатський іконостас / Михайло Васильович Приймич. — Ужгород: Карпати; Гражда, 2007. — 224 с.
182. *Пуряєва Н.* Словник церковно-обрядової термінології / Наталя Пуряєва. — Львів: Свічадо, 2001. — 160 с.
183. П'ятдесят п'ять дерев'яних храмів Закарпаття: Путівник. — Київ: Грані-Т, 2007. — 88 с.
184. *Рабій Ю.* Княжий город Самбір / Ю. Рабій. — Львів; Самбір; Ютика: Національний музей у Львові; Музей «Бойківщина» у Самборі, 1999. — 422 с.
185. Різьба по дереву / Научно-исследовательский институт лёгкой промышленности. — Москва: Издanie «Лёгкая индустрия», 1966. — 108 с. — (Изд. второе, переработанное и дополненное).
186. *Романів О.* Гуцульські та покутські різьблені свічники-трійці XIX — першої половини XX ст. / Олег

- Романів // Збірник Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові. — Т. ССXXX. — Львів, 1995. — С. 152—163.
187. Регрес і регенерація в народному мистецтві. Колективне дослідження за матеріалами третіх Гончарівських читань / відп. ред. М. Селівачов. — Київ : Музей Іван Гончара ; Родовід, 1998. — 328 с.
 188. Сакральне мистецтво Бойківщини: Наукові читання пам'яті Михайлі Драгана: Доповіді та повідомлення 25—26 червня 1996 року, м. Дрогобич. — Дрогобич : Відродження, 1997. — 119 с.
 189. Сакральне мистецтво Бойківщини. Другі наукові читання пам'яті Михайла Драгана. — Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1997. — 141 с.
 190. Сакральне мистецтво Бойківщини. Треті наукові читання пам'яті Михайла Драгана. — Дрогобич : Видавнича фірма «Відродження», 1998. — 188 с.
 191. Сакральне мистецтво Бойківщини. Шості наукові читання пам'яті Михайла Драгана. — Дрогобич : Коло, 2003. — 306 с.
 192. Сакральні пам'ятки Тернопільщини: Фотоальбом / Буяк Я.Є., Гаврилюк О.М., Гульовський В.О., Кізілов В.А., Куневич Б.М., Лисевич М.В., Снітовський О.І. — Тернопіль : Новий колір, 2009. — 128 с.
 193. *Самойл ович В.* Народное архитектурное творчество Украины / В. Самойлович. — Киев : Будивельник 1989. — 342 с. — (2-е изд. переработ. и дополненное).
 194. *Свенціцька В.* Різьблені ручні хрести XVII—XX ст. / Віра Свенціцька : в 2 ч. — Ч. 1. Текст. — Львів, 1939. — 39 с.; Ч. 2. Ілюстрації. — Львів, 1939. — 24 с.
 195. *Свенціцька В.* Словник жовківських майстрів живопису і різьби / Віра Свенціцька // Українське мистецтвознавство. — Кн. 1. — Київ, 1967. — С. 133—149.
 196. *Свенціцька В.* Спадщина віків: Українське малярство XIV—XVIII століть у музейних колекціях Львова / Віра Свенціцька, Олег Сидор. — Львів : Каменяр, 1990. — 72 с.
 197. *Свенціцький І.* Консервація і реставрація історичних пам'яток церковного мистецтва / Іларіон Свенціцький. — Львів : Видання Національного музею у Львові, 1932. — 14 с.
 198. *Свенціцький І.* Опись музею Ставропигійського інститута во Львові / Іларіон Свенціцький. — Львовь, 1908. — 248 с.
 199. *Свенціцький І.* Дерев'яні церкви Галицької Русі XVII—XVIII веков / Іларіон Свенціцький. — Львовь, 1915. — 6 с.
 200. *Свенціцький І.* Галицько-руське церковне малярство XV—XVI ст.: Матеріали і замітки (8 рисунків і 15 ілюстрацій) / Іларіон Свенціцький. — Львів : З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка, 1914. — 54 с.
 201. *Свенціцький І.* Іконопись Галицької України XV—XVI віків / Іларіон Свенціцький. — Жовква : Печатня оо. Василян, 1928. — 100 с.
 202. *Свенціцький І.* Вистава галицького примітиву XVII—XIX вв. / Іларіон Свенціцький. — Львів : Друкарня Видавничої Спілки «Діло», 1939. — 15 с.
 203. Святе Письмо Старого та Нового Завіту / переклад І. Хоменка. — 1989. — 959 с.
 204. *Сенів І.* Меблі / І. Сенів // Нариси з історії декоративно-прикладного мистецтва. — Львів : Видавництво Львівського Університету, 1969. — С. 29—35.
 205. *Сирохман М.* Втрачені дерев'яні архітектурні пам'ятки Закарпаття / Михайло Сирохман // Пам'ятки України. — 1992. — № 2—3. — С. 70—75.
 206. *Сирохман М.* Втрачені дерев'яні архітектурні пам'ятки Закарпаття / Михайло Сирохман // Пам'ятки України. — 1993. — № 1—6. — С. 186—191.
 207. *Сирохман М.* Втрачені дерев'яні архітектурні пам'ятки Закарпаття / Михайло Сирохман // Пам'ятки України. — 1995. — № 1. — С. 98—101.
 208. *Січинський Є.* Муровані церкви на Поділлі / Є. Січинський. — Львів ; Камянець-Подільський, 1925. — 31 с.
 209. *Січинський В.* Будівництво міста Потілича / Володимир Січинський // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. — СXLVII т. — Львів, 1927. — С. 103—130.
 210. *Січинський В.* Українське дерев'яне будівництво і різьба / Володимир Січинський. — Львів, 1936. — 32 с.
 211. *Січинський В.* Monumenta architecturae Ucrainae: Album / Володимир Січинський. — Б. м., б. р. — 8 с.
 212. Скит Манявський і Богородчанський Іконостас / ред. видання І. Свенціцький. — Жовква, 1926. — 28 с.
 213. *Слободян В.* Церкви України. Перемиська єпархія / Василь Слободян. — Львів : Інститут Укрзахідпроектреставрації, 1998. — 863 с.
 214. *Слободян В.* Церкви українців Румунії / Василь Слободян. — Львів : Стрім, 1994. — 112 с.
 215. Словник українського сакрального мистецтва / за наук. ред. чл.-кор. АМУ М. Станкевича. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2006. — 287 с.
 216. *Снігур І.* Покровитель Буковини — святий великомученик Іван Новий Сучавський / Л. Іван Снігур. — Чернівці : Букрек, 2004. — 88 с.
 217. о. *Соловій М.М.* ЧСВВ. Літургіка для українських католицьких шкіл : в 2 ч. / М.М. Соловій Чину Святого Василя Великого. — Ч. 1. Святі речі. — Торонто : Видавництво ОО Василян, 1959. — 87 с.
 218. *Сополига М.* Перлини народної архітектури / Мирослав Сополига. — Пряшів : Видавниче агенство ДІНО ; Державний музей українсько-руської культури у Свиднику, 1996. — 127 с.
 219. Сорок чотири дерев'яні храми Львівщини. — Київ : Грані-Т, 2007. — 120 с.
 220. *Станкевич М.* Автентичність мистецтва: Питання теорії пластичних мистецтв: Вибрані праці / Михайло Станкевич. — Львів : Спілка критиків та істориків мистецтва, 2004. — 189 с.
 221. *Станкевич М.* Українське художнє дерево XVI—XX ст. / Михайло Євстахійович Станкевич. — Львів :

- Інститут народознавства НАН України, 2002. — 479 с.
222. *Степовик Д.* Скарби України / Дмитро Степовик. — Київ : Веселка, 1990. — 192 с.
223. *Стефанович А.* Історія християнсько-католицької церкви: для середніх шкіл / А. Стефанович. — Львів : Наукове Товариство члени Шевченка, 1903. — 248 с.
224. 100 років колекції державного музею українського народного декоративного мистецтва: Збірник наукових праць / відп. ред. М. Селівачов. — Київ : АртЕк, 2001. — 248 с. : іл.
225. *Сулик Р.* Дерев'яне церковне будівництво на Стрийщині / Роман Сулик. — Львів ; Стрий : Опришки, 1993. — 121 с.
226. *Сулик Р.* Перлини дерев'яної архітектури Бойківщини (3 альбомів М. Драгана) / Роман Сулик. — Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. — 113 с.
227. *Таранушенко С.* Дерев'яні різьблені хрести Слобідської України / Стефан Андрійович Таранушенко. — Харків : Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського ; ІНСТИТУТ РУКОПИСУ ; Харківський приватний музей міської садиби, 2012. — 43 с.
228. *Таранушенко С.* Іконостаси Слобідської України / Стефан Андрійович Таранушенко. — Харків : Харківський приватний музей міської садиби, 2011. — 152 с.
229. *Таранушенко С.* Мистецтво Слобожанщини XVII—XVIII вв. / Стефан Таранушенко. — Харків, 1928. — 9 с.
230. *Таранушенко С.* Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України / Стефан Таранушенко. — Київ : Будівельник, 1976. — 334 с.
231. *Тарас В.* Історія виникнення та розвиток традиції вшанування Хресної дороги. Принципи закладання Хресних доріг / Вікторія Тарас // Народознавчі зошити. — 2004. — Ч. 5—6. — С. 878—901.
232. *Тарас Я.М.* Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат: культурно-традиційний аспект / Ярослав Миколайович Тарас. — Львів : ІН НАН України, 2007. — 640 с.
233. *Тарас Я.М.* Українська сакральна дерев'яна архітектура словник-довідник / Ярослав Миколайович Тарас. — Львів : ІН НАН України, 2006. — 584 с.
234. *Тимофієнко В.І.* Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни та поняття / Володимир Іванович Тимофієнко ; Інститут проблем сучасного мистецтва. — Київ : Видавництво Інституту проблем сучасного мистецтва, 2002. — 472 с.
235. *Типчак В.* Мистецькі традиції і новаторство у творчості Василя Турчиняка 1900—1939 років : дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.06 / Типчак Вікторія Мирославівна ; Львівська академія мистецтв. — Львів, 2002. — 154 арк. : іл. + дод.
236. Традиційна культура в умовах глобалізації: проблема збереження і оновлення етнічно-культурної спадщини : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (27—28 серпня 2008 року). — Харків : АГОС, 2008. — 278 с.
237. *Троневиц П.* Втрачені християнські храми Луцька / П. Троневиц, М. Хілько, Б. Сайчук. — Луцьк : ДІКСОН, 2001. — 80 с.
238. *Туркавський М.* Етнографічна виставка Покуття в Коломиї / Маркелій Туркавський. — Коломия : Народний Дім, 2004. — 39 с.
239. *Уваровъ А.С.* Церковный диптихъ V вѣка / А.С. Уваровъ // Древности / Труды Московскаго Археологическаго Общества. — Томъ I. — Москва : Типографія Грачева и Ко у Пречистенскихъ воротъ г. Миляковой, 1867. — С. 5.
240. Українське сакральне мистецтво: Словник. — Львів : Афіша, 2006. — С. 70—71, 126—127.
241. Українське сакральне мистецтво: традиції, сучасність, перспективи (Українське сакральне мистецтво XIII—XV століть) : матеріали третьої наукової конференції (Львів, 4—5 травня 1995 року). — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2001. — 119 с.
242. *Уткин С.Г.* Геометрическая резьба по дереву / С.Г. Уткин. — Москва : КОИЗ, 1953. — 96 с.
243. *Федорів Ю.* Пояснення церковних богослужінь і Святих Тайн : Підручник для школи і дому / Ю. Федорів. — Львів : Свічадо, 2004. — 160 с.
244. *Федусевич М.* Хроніки парохії і міста Миколаєва над Дністром (Вступ, підготовка тексту і коментар і Л. Войтовича) / М. Федусевич // Миколаївщина : Збірник наукових статей. — Т. 1. — С. 173—202.
245. Хрест в українському мистецтві: каталог виставки / за ред. Михайла Станкевича. — Львів : Інститут народознавства НАН України ; Національний музей у Львові ; Львівський історичний музей, 1996. — 26 с.
246. Християнська сакральна традиція: віра, духовність, мистецтво. Матеріали Міжнародної наукової конференції, м. Львів, 6—7 грудня 2013 р. — Львів, 2013. — 262 с.
247. *Цинкаловський О.* Стара Волинь і Волинське Полісся (Краєзнавчий словник від найдавніших часів до 1914 року). Том перший / Олександр Цинкаловський. — Вінніпег : Накладом товариства «Волинь», 1984. — 600 с.
248. *Чуйко О.* Церква Різдва Пресвятої Богородиці в Тисмениці: Науково-популярне видання / Олег Дмитрович Чуйко. — Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2013. — 169 с.
249. Шематизмъ всечестного клира епископской дієцезії греко-католической Станиславовской на рокъ 886. — Львовъ : Изъ типографіи Ставропігійского Института подъ управленіемъ И.О. Тарнавского, 1886. — 105 с.
250. *Шонк-Русич К.* Дерев'яна різьба в Україні / Кость Шонк-Русич. — Нью-Йорк, 1982. — 184 с.
251. *Шпак О.* Українська народна гравюра XVII—XX століття / Оксана Шпак. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2006. — 224 с.

252. *Щербаківський В.* Архітектура у різних народів і на Україні / Вадим Щербаківський. — Львів ; Київ, 1910. — 255 с.
253. *Щербаківський В.* Дещо про українську дерев'яну церкву / Вадим Щербаківський // Життя і школа. — 1971. — № 1—2. — С. 26—30.
254. *Щербаківський В.* Дещо про українську дерев'яну церкву / Вадим Щербаківський // Український православний календар на 1983 р. — С. 100—102.
255. *Щербаківський В.* Любійне підвищення внутрішньої високості українських церков / Вадим Щербаківський. Культурні цінності у небезпеці ; Данило Щербаківський // Життя й революція. — 1927. — Ч. 1. — Київ : Передрук в журналі «Сучасність», 1978. — Ч. 1. — С. 47—56.
256. *Щербаківський Д.* Українське мистецтво : в 2 т. — Т. 1. Буковинські і галицькі дерев'яні церкви, надгробні і придорожні хрести, фігури і каплиці / Данило Щербаківський. — Київ ; Прага, 1926. — 62 с.
257. *Щербаківський В.* Українське мистецтво. Дерев'яне будівництво і різьба на дереві / Вадим Щербаківський. — Львів ; Київ, 1913. — 61 с.
258. *Щербаківський В.* Українське мистецтво: Вибрані неопубліковані праці / Вадим Щербаківський ; упоряд., вст. ст. В. Уляновського ; додатки П. Герчанівської, В. Уляновського. — Київ : Либідь, 1995. — 288 с.
259. *Юрченко П.* Дерев'яна архітектура України / Петро Юрченко. — Київ : Будівельник, 1970—1971. — 191 с.
260. *Юрченко П.* Дерев'яне зодчество України XVIII—XIX ст. / Петро Юрченко ; за заг. ред. С. Грабовського. — Київ : Академія архітектури УРСР, 1949. — 132 с.
261. *Юрченко П.* Народна архітектура / Петро Юрченко // Історія українського мистецтва : в 6 т. — Т. 4. — Кн. 2. Мистецтво другої половини XIX—XX століття. — Київ : Жовтень, 1969. — С. 46—54.
262. *Юрченко П.* Народное искусство / Петро Юрченко. — Киев : Мистецтво, 1967. — 47 с.
263. *Юрченко П.* Українське народне мистецтво: Альбом / Петро Юрченко. — Київ : Держвидав образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1962. — 229 с.
264. *Bochniak A.* Polskie rzemiosło artystyczne wieków średnich / Adam Bochniak, Julian Pagaczewski. — Kraków : Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1959. — S. 232—236.
265. *Bogdan Mirosław.* Ołtarz — centrum przestrzenisakralnej. Według prawa Liturgii Posoborowej: praca doktorska / Bogdan Mirosław. — S. I. : s. n., 1994. — 148 s.
266. *Dzieduszycki W.* Budowle drewniane na Rusi / Włodzimierz Dzieduszycki // Przegląd Archeologiczny. — Lwów, 1882.
267. *Gralewski J.* Sztukazdobnicza / Jan Gralewski // Arkady. — Warszawa, 1939. — Kwiecień. — S. 176—184.
268. *Grešlik V.* Ikony 17 storočiana Východnom Slovensku / Vladislav Grešlik. — Prešov : AKCENTPRINT, 2002. — 100 s.
269. *Forstner D.* Świat symboliki Chrześcijańskiej / Dorothea Forstner ; przekład i opracowanie Wanda Zakreńska, Paweł Pachciarek, Ryszard Turzyński ; wybór ilustracji i komentarz Tamara Łozińska. — Warszawa : Instytut wydawniczy, 1990. — 554 s.
270. *Józefz Arymateiwlegendzie angelskiej* // Rocznik Polskiego Towarzystwa Naukowego na Obczyźnie. — R. XXX. — Rok 1986/87. — Londyn. — S. 64—79.
271. *Sztuka kresów wschodnich: Materiały sesji naukowej (Kraków, wrzesień 2000).* — T. V. — Kraków : PUH TECHNET sp. z o. o., 2003. — 218 s. : il.
272. *Mokłowski K.* Do dziejów architektury cerkiewnej na Rusi Czerwonej / K. Mokłowski, M. Sokołowski // Polska Akademia Umiejetności. Komisja do badania historii sztuki w Polsce. — T. 7. — Kraków, 1906. — S. 529—558.
273. *Mokłowski K.* Sztukaludowaw Polsce / Kazimierz Mokłowski. — Lwów : Drukarnia H. Altenberga we Lwowie, 1903. — 550 s.
274. *Narolewski T.* Agnus Dei / T. Narolewski // Arkady. — Rocznik II. — Warszawa : Drukarnia Państwaw Warszawie, 1936. — S. 198—200.
275. *Pokorzyna E.* Słownik terminologiczny wyposażenia świątyń obrządku wschodniego zprzydankie mikonmaryjnych / Ewa Pokorzyna. — Warszawa : DiG, 2001. — S. 11—14
276. *Szaniecki P.* Służba Bożawdawnej Polsce. Studiaomszy św. / Paweł Szaniecki. — Poznań ; Warszawa ; Lublin : Księgarnia św. Wojciecha, 1962. — 255 s. : il.
277. *Smoliński J.* Kościół pp. Brygitek, później Wizytek w Lublinie i odkryte malowidła ścienne z XV wieku / Józef Smoliński // Sprawozdanie Komisji do badania Historii sztuki w Polsce. — T. IX. — Zeszyt III i IV. — Kraków : Nakładem Akademii Umiejetności, 1915. — S. 283.
278. *Szysko-Bogusz A.* Trzy kościoły hallowe: Olkusz, Krasnik, Kleczków / Adolf Szysko-Bogusz, Marian Sokołowski // Sprawozdanie Komisji do badania Historii sztuki w Polsce. — T. IX. — Zeszyt I i II. — Kraków : Nakładem Akademii Umiejetności, 1915. — S. 209—222.
279. *The Art of Bizantium.* — London : Thamesand Hudson. — 348 p.
280. *Wolfskron A. L. R.* Über Einige Holzkirchenin Mänchen, Schlesienund Galizien / A. L. R. Wolfskron. — Wien : Ausder Kaiserlich-Königlichen Hof — und Staatsdruckerei, 1858. — 8 c.
281. *Żarnowiecki L.* Barwy liturgiczne w kościele rzymsko-katolickim pod względem historycznym, liturgicznym, symbolicznym i estetycznymz 20-marycinamichro molitografowanemi / Longin Żarnowiecki. — Petersburg : Nakładem autora. Księgarnia K. Grendyszyńskiego, 1901. — 135 s.
282. *Żeliński C.* Sztukasakralna. Conależywiedzieć obudowiei konserwacji Domu Bożego: podręcznik opracowany na podstawie przepisów kościelnych / Chwalisław Żeliński. — Poznań ; Warszawa ; Lublin : Księgarnia św. Wjciecha, 1960. — 1004 s.

283. Лидов А. Иеротопия. Создание сакральных пространств как вид художественного творчества / Алексей Лидов. — Режим доступа: <http://www.polit.ru/article/2007/06/14/ierotop>.

Oleh Boliuk

WOODEN CHURCH ARTWORKS
ART CRITICISM: HISTORIOGRAPHICAL
PROBLEMS` SHORT REVIEW

It is given a short review of specialized literature of native scientists from the field of architecture, art criticism, ethnology, culturology, history and religious studies, which include information about Ukrainian churches` wooden artworks equipment. Attention is paid to selected published works. Foreign literature, periodicals and Internet-resources didn`t took into account in the article.

Keywords: carving, wood, product, temple, church, arrangement, Ukraine.

Олег Болюк

ИСКУССТВОВЕДЧЕСКИЕ СТУДИИ
ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ИЗДЕЛИЙ
ИЗ ДЕРЕВА В ЦЕРКВИ:
КРАТКИЙ ОБЗОР
ИСТОРИОГРАФИИ

Дано сжатый аналитический обзор специальной литературы отечественных учёных из области архитектуры, искусствоведения, этнологии, культурологии, истории и религиоведения, где присутствует информация о художественных изделиях из дерева, которые предназначены для убранства украинских церквей. Внимание обращено на выбранные печатные издания. Иностранная литература, периодика и Интернет-источники в статье не учтены.

Ключевые слова: резьба, дерево, изделие, храм, церковь, убранство, Украина.